ئەمریکا و ئەنفال

نووسینی: سەمانسا پاوەر
وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: بەختیار کەریم

بەشی نۆیەم

"وەزارەتی دەرەوە ڕاگەیاندنێکی ئاشکرای بڵاوکردەوە بۆ هێورکردنەوەی عێراق: "ئەمریکا دەست وەرناداتە کاروباری ناوخۆی ئەو دەوڵەتانەوە کە کەمینەی کوردیان هەیە."

سەمانسا پاوەر لەم کتێبەدا

جووتێک سەرکەوتنی عێراق

بڕیاردەرانی ئەمریکی و ئەورووپی بۆ ماوەیەکی درێژ بوو ڕەتیاندەکردەوە چاویان بە سەرکردە کوردەکان بکەوێت لە ترسی نیگەران بوونی سەدام. بەڵام دۆزی بەناوبانگی گازبارانی هەڵەبجە و بێسەروشوێنبوون و ئەگەری کۆکوژیی کردنی سەدان هەزار کورد، ئەو بروایەیان لەلای جەلال تاڵەبانی، سەرۆکی یەکێک لە پارتە سەرەکییەکانی کورد، دروستکرد، کە دواجار دەتوانێت گوێگرانێک لەناو سیاسییەکانی خۆرئاوادا بەدەستبهێنێت. لە مانگی شەشی 1988دا، جەلال تاڵەبانی تەمەن پەنجاوپێنج ساڵ کە پێشتر پارێزەر و ڕۆژنامەنووس بوو، بڕیاریدا کە بەختی خۆی تاقیبکاتەوە و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی پاش هەشت ساڵ بۆ یەکەم جار بەجێهێشت. سەفەری لەندەنی کرد، لەگەڵ لەتیف ڕەشید نوێنەری حیزبەکەی لەوێ، سەریان بەسەر کۆپییەکی جارنامەی جینۆسایدا داژەنی. لەتیف ڕەشید، دەڵێت: "دەمانزانی کە جینۆساید چەمکێکی زۆر هەستیارە، ئێمەش ویستمان دڵنیابین کە بەشێوەیەکی دروست بەکاریدەهێنین." پاش خوێندنەوەی دەقەکە و گفتوگۆ لەسەر چەمکەکانی و پاشان بەراوردکردنی لەگەڵ فاکتەکانی ئەنفالدا، تاڵەبانی بەئاشکرا ڕایگەیاند کە عێراق "شاڵاوی جینۆساید دژی گەلەکەمان بەڕێوەدەبات لەڕێگای بەکارهێنانی ڕۆژانەی گازی ژەهراوییەوە."

چەند هەفتەیەک پاش ئەوە تاڵەبانی سەردانی واشنتۆنی کرد. لەوێ بانگەشەی ئەوەی کرد کە عێراق تەنها لە ساڵی ڕابردوودا، زیاتر لە 1000 گووندی خاپوور کردوە، هەروەها باسێکی سامناکی دەربارەی شاڵاوەکانی گاز پێشکەش کرد. لە قاتێکی خەتدار و بۆینباخێکی نەخشیندا، وێنەی کوردی یاخیبووی شەرواڵ لەپێ و فیشەکدان لەقەدی بەرجەستە نەدەکردەوە. تاڵەبانی ئاگاهیەکی سیاسی زیاتری هەبوو لەوەی چاوەڕوان دەکرا، وریایانە و بە ئاماژە بەردەوامەکانی دەستی دۆزی جینۆسایدی سەدامی وەک دیاردەیەکی مێژوویی دەگمەن ناساند. بە (ئێلەین سۆجیلینۆ)ی نیویۆرک تایمزی گووت: "بۆ یەکەم جارە لە مێژوودا حکومەتێک چەکی کیمیایی لە دژی هاووڵاتییەکانی خۆی بەکاردەهێنێت، لەکاتێکدا کە لە بەرەکانی جەنگدا نەبوون." هاوکات بەرگری لە هاوپەیمانێتی هێزەکانی خۆی لەگەڵ ئێراندا کرد لەسەر ئەو بنەمایەی کە "کاتێک تۆ ڕووبەڕووی شەڕێکی جینۆسایدیی دەبیتەوە، ئەرکی سەرشانتە کە بجەنگیت بەهەر ڕێگایەکی شیاو."

لاری پۆپ، بەرپرسی نووسینگەی عێراق-ئێران لە وەزارەتی دەرەوە، هاوڕابوو لەگەڵ سیاسەتی بەڕێوەبەرێتی ڕیگان بۆ هاوکاریی لەگەڵ عێراقدا. بەڵام بە دیمەنەکانی هەڵەبجە هێندە بێزار ببوو، کە ڕای وابوو، پێوستە ئەمریکا نیگەرانیی خۆی بۆ عێراق بە پێشوازییکردن لە تاڵەبانی لە وەزارەتی دەرەوە دەرببڕێت. ئەمەش واتای پشگوێخستنی ئەو "بێباکییە خود-سەپێندراوە" بوو کە لە مێژبوو داوای دەکرد کە هیچ جۆرە پەیوەندییەک لەگەڵ کورددا نەکرێت لەسەر مولکی ئەمریکی. تاڵەبانی بەم پێشوازییە زۆر خۆشحاڵ بوو. لەگەڵ پۆپدا بۆ ماوەی یەک کاتژمێر پێکگەیشتن لە ژێرزەمینەکەی وەزارەتی دەرەوە کە بە بنەبانی/ژێرزەمینی تەماویی (foggy bottom) ناسراوە. یەکەم ڕەنگدانەوەی تووڕە لەلایەن دەسەڵاتدارانی عێراقەوە نەبوو، بەڵکو لەلایەن سەرۆک کۆماری تورکیا (کەنعان ئەڤرین)ەوە بوو، کە لەوکاتەدا لە واشنگتۆن بوو بۆ بینینی وەزیری دەرەوە (شۆڵتز). ئەڤرین، سڵی لەوە دەکردەوە هەر پاڵپشتییەک کە بە کوردەکانی عێراق بدرێت، دەبێتە هۆی چالاککردنی 10 ملیۆن کوردی تورکیا، بەم دیدارە بوو بە فیشەکە شێتە. شۆڵتز هیچی دەربارەی دیدارەکەی تاڵەبانی-پۆپ نەدەزانی و پێیداگرت لەوەی زانیاریی پێبدرێت: "ئەمە بیرۆکەی دۆزەخیی کێ بووە؟" عێراقییەکانیش، وەک شتێکی چاوەڕوانکراو، تووڕەبوون. وەزیری دەرەوەی عێراق، تارق عەزیز، دیدارە چاوەڕوانکراوەکەی بۆ بینینی شۆڵتز ڕەتکردەوە، ئەمریکاشی بەوە تاوانبارکرد کە دەست وەردەداتە کاروباری ناوخۆی عێراق. عێراق زیاتر بە پێچوپەنا و گۆڕینی ڕاگەیاندنەکانی ئەمریکا نیگەران بوو. وەزارەتی دەرەوە ڕاگەیاندنێکی ئاشکرای بڵاوکردەوە بۆ هێورکردنەوەی عێراق: "ئەمریکا دەست وەرناداتە کاروباری ناوخۆی ئەو دەوڵەتانەوە کە کەمینەی کوردیان هەیە." پۆپ سەرکۆنەکرا و ئەمریکاش جەغتی لەوە کردەوە کە چاوی بە سەرکردە کوردەکان تەنها لە دەرەوەی فەرمانگەکانی ئەمریکادا دەکەوێت. لەتیف ڕەشید دەڵێت: "لەسەرەتادا پێشوازییەکی گەرممان لێکرا خەڵک زۆر گرنگی پێدەداین. بەڵام لەناکاو، لە شەو ڕۆژێکدا، دەرگاکان بەڕووماندا کلۆمدران و ئێمەش دەرکراین." لەکۆتاییدا پۆپ بڕوای وایە کە کردارەکەی، وێڕای ئەوەی تووڕەیی دروستکرد، "لەجیاتی ئەوەی پەیامی نیگەرانیی بنێرێت بۆ عێراق، پەیامی ئەوەمان نارد کە پەیوەندییەکانمان لەگەڵ عێراق و تورکیا گرنگترە لە هەموو ئەو شتانەی سەدام لە ناوخۆی وڵاتەکەیدا دەیکرد."

تاڵەبانی زوو ئاشنابوو بە بەهای پەیوەندیی عێراق بۆ ئەمریکا. سەرەڕای ئەوەش سەردانەکە هەندێک سوودی بەخشی. چەند ئەندامێکی کۆنگرێسی ناسی و بۆ یەکەم جاریش بوو کە بە گاڵبرێس ئاشنابوو. هەروەها یارمەتیدا بۆ دەرچوونی بڕیارەکەی سێناتۆر میتچڵ بۆ سەرکۆنەکردنی بەکارهێنانی چەکی کیمایی کە لە 24ی 6ی 1988دا بە کۆی دەنگ دەرکرا. بەڵام چونکە بڕیارەکە هیچ سزایەکی لەخۆ نەگرتبوو، سەدام دەستی نەپاراست، لەبەرئەوەش کە دەیتوانی دڵنیابێت لەوەی کە کۆشکی سپی لەپشتە. لە مانگەکانی شەش و حەوتدا عێراق لە هەموو ناوچەکانی کوردستان چەندین هێرشی کیمیایی دیکەی کرد.

ئەمریکا بەدرێژایی 1987-1988 هەوڵە دیپلۆماسییەکانی خۆی بۆ دانانی ئابلۆقەی چەک لەسەر ئێران چڕەکردەوە. هەروەها هاوکاریی بەردەوامی عێراقی دەکرد. ئەگەرچی چەکی بە بەغداد نەدەفرۆشت، ئەمریکا زانیاریی سیخوڕیی و ئاگادارکردنەوەی پێشوەختی جووڵەی فڕۆکەکانی ئێرانی بە بەغداد دەبەخشی، کە بەشێک لەو زانیارییانە دەربارەی ئەو زیانانە بوون کە هێرشە ئاسمانییەکانی عێراق لە ئێرانیان دەدا لەگەڵ ڕاپۆرت دەربارەی جووڵەی هێزەکانی ئێران. تا ئەندازەیەکی زۆر بەهۆی ئەم هاوکارییانەی ئەمریکاوە، عێراق ئاراستەی شەڕەکەی لەگەڵ ئێراندا گۆڕی. پێدەچوو ئێران بە زەقکردنەوەی هێرشە کیمیاییەکانی عێراق هەڵەی کردبێت. چونکە لەجیاتی وروژاندنی هەستی جەماوەر، بەڵگەی ڕزگاربووەکانی کیمیاباران زۆرێک لەوانەی پێدەچوو خۆبەخشانە بچنە ڕیزەکانی سوپاوە ترساند و لە خۆبەخشین پاشگەزبوونەوە. خومەینی لە مانگی 7ی 1988دا، بە ئاگربەست قایل بوو. ڕادیۆی تاران بەیاننامەیەکی بەناوی خومەینیەوە خوێندەوە کە ئاماژەی بە ڕۆڵی کاریگەری گازی ژەهراوی دەدا. ئایەتوڵا وتی: "کە دانی ئەم بڕیارە زۆر سەختتر بوو لە خواردنەوەی ژەهر. من کەرامەتی خۆمم فرۆشت. ژەهری دۆڕانم نۆشی." زیاتر لە یەک ملیۆن سەرباز و سیڤیل لە هەردوولا لەکاتی جەنگەکەدا کوژران. تاکە یەک بست زەمین دەستگۆڕکێی پێوە نەکرا.

لە 20ی 8ی 1988دا ڕێکەوتننامەیەکیان ئیمزاکرد کە کۆتایی بە جەنگە خوێناوییەکەیان هێنا. سەرەڕای وێنە تیژەکانی هەڵەبجە و گرنگیدانی کاتیی خۆرئاوا بە کورد، چەوسانەوەکەیان درێژەی کێشا و گرنگییدانی جەماوەریش ڕەویەوە. بەدرێژایی ئەو هاوینە ئەلمەجید درێژەیدا بە شاڵاوە بێبەزەییەکانی لە کۆی کوردستاندا، هەر کەسێک لە ناوچە حەرامکراوەکان بمایەتەوە دەستگیر دەکرا. لە 25ی 8ی 1988دا عێراق هێرشێکی نوێی دەستپێکرد بۆسەر گوندە کوردییەکان، بە بەکارهێنانی فڕۆکەی جەنگی، کۆپتەر و تانک و هەزاران سەبازی عێراقی. ئەم شاڵاوە "دوا" شاڵاوی ئەلمەجید بوو لە کەمپەینە شەش مانگیەکەی ئەنفالدا.

پاش پشتگوێخستنی هێرشەکانی عێراق بۆ ماوەیەکی درێژ، فەرمانبەرە ئەمریکییەکان ناچاربوون کە ئەم شاڵاوەیان لەبەرچاو بگرن. ڕانکین، کە ئەوکات لە باڵوێزخانەی ئەمریکی بوو لە عێراق، لە یادیەتی کە کاردانەوەی چۆن بوو بۆ ئەم هەواڵانە:

> ئێمە لە باڵوێزخانە بڕوامان وابوو، کە لەگەڵ تەواوبوونی جەنگی عێراق-ئێراندا، سەدام هەوڵی ڕزگارکردنی وڵاتەکەی و دانیشتوانەکەی لە بەدبەختی دەدات، کە بۆ ماوەیەکی زۆر چەرمەسەرییان چەشتبوو. بە خۆمانمان دەگوت ئەگەر سەدام چیتر ناچار نەبێت شەڕی ئێران بکات، ئەوا دەبێتە ئەو پیاوەی کە ئێمە دەمانخواست کە ببێت. بەڵام کاتێک کە ئاگربەستی لەگەڵ ئێراندا مۆرکرد، پاشان گازبارانی کوردەکانی کرد، دەمامکەکەی لە دەستدا. ئاشکرابوو کە ئەو هەرگیز ناتوانێت ئەو پیاوە بێت. سەدام دڕندە بوو. ئەم هێرشانە هیچ پەیوەندییەکیان بە هەڕەشەی ئێرانەوە بۆ سەر ئاسایشی وڵاتەکەی نەبوو. تەنها پەیوەندییان بە کوشتنی کوردەوە هەبوو.

زانیاریی بەرفراوان دەربارەی دوا شاڵاو دژی کوردەکان فەراهەم بوو. دوو ڕۆژ پاش دەستپێکردنی، نیویۆرک تایمز، ڕاپۆرتێکی نووسیبوو کە لە کۆتایی مانگی حەوتدا عێراق نزیکەی 20.000 سەربازی تایبەتی ناردوە بۆ باکور، ئاماژەشی بە وتەی تایبەتمەندێکی ناوچەکە دابوو کە وتبووی: "ئەمە ئاماژەیە بۆ ئەوەی کە عێراق دەخوازێت هەموو کارەکە تەواو بکات." لە 1ی 9ی 1988دا لاپەڕەی یەکەمی ڕۆژنامەکە بەدرێژی باسی لە بردنی 60.000 سەرباز بۆ باکور کرد، سەردێڕەکەی دەڵێت: "عێراق دەستیکردوە بە شاڵاوێکی بەرفراوان بۆ لەناوبردنی یەکجارەکی یاخیبوونێکی 40 ساڵە." میدیا داپۆشینێکی ڕاگەیاندی زێدەتری بۆ ئەم شاڵاوە تەرخانکرد، وەک لەوانی پێشووتر، چونکە زۆر بە خێرایی بووە هۆی ئاوارەبوونی نزیکەی 65.000 کەس بۆ تورکیا. حکومەتی تورکی زۆر دڵخۆش نەبوو بە شێوانی ناوچەکە و لافاوی پەنابەران، بەڵام پێگەی لەسەر سنوورەکان بۆ پەنابەرەکان کردەوە و ڕازی نەبوو بە پرۆسەی ناردنەوەی دەستبەجێی ئەوانەی عێراق داوای دەکردن، ئەم پرۆسەیە پێشتر لەنێوان تورکیا و عێراقدا کاری پیکراوە بۆ ڕادەستکردنەوەی یاخبووەکانی ناو خاکی یەکتر. پەنابەرە کوردەکان هەمان ئەو شتەیان کرد کە پەنابەرە کەمبۆدییەکان پێشتر کردیان: کۆی چیرۆکەکانیان بۆ ڕۆژنامەنووسەکان دەگێڕایەوە، کە ئازادانە دەیانتوانی بچنە باشوری تورکیا. ئەم چیرۆکانە دەستبەجێ سەرنجی گالبرێسیان ڕاکێشا و پاشان هی وەزیری دەرەوە.

ماوێتی

مافی کۆپیکردنی ئەم بەرهەمە بۆ ماڵپەڕی دەنگەکان و وەرگێڕ پارێزراوە. بۆ پەیوەندیی:

ماڵپەڕی دەنگەکان:
dangakan@yahoo.ca
goran@dengekan.com

وەرگێڕ:
bakhtyarkarim@hotmail.com